

Postkolonijalne studije nauke i tehnologije – interakcionistička globalna istorija

Povodom knjige **Sandre Harding**, *Multikulturalnost i nauka*, CID, Podgorica 2005.¹

U knjizi se kroz pregled postkolonijalnih studija nauke i tehnologije otvaraju nova pitanja, razmatra se pojava interakcionističkih globalnih istorija, utvrđuju problemi sa difuzionističkim i internalističkim istorijama (mračni Srednji vek, stvarna revolucionarnost naučne revolucije, eksternalistička tumačenja, teorija svetskih sistema, itd). Preispituje se uloga prekookeanskih istraživačkih putovanja, uloga kultura u tamničenju nauka i tehnologija kulturno lokalnim načinima organizovanja naučnog rada. Postavlja se pitanje da li feminističke naučne i tehnološke studije treba da budu kulturno različite, analiziraju se postkolonijalni feminizmi i utvrđuju novi pravci poput rodno zasnovanog naučnog orijentalizma, feminističkih kritika razvoja, i sl. Posebna pažnja se poklanja WEAD debatama (*woman, the environment, and alternatives to development*) fokusiranim na postkolonijalnu južnjačku problematiku o ženama, ekologiji i alternativama razvoju. U

¹ Sandra Harding je američka filozofkinja feminističke orijentacije. U oblasti njenog interesovanja spadaju postkolonijalna teorija, epistemologija, metodologija istraživanja i filozofija nauke. Bavila se teorijom stanovišta i multikulturalnim studijama nauke. Autor je i priređivač velikog broja studija iz pomenutih oblasti. Nastojala je da razvije jače standarde objektivnosti, što je imalo uticaja na društvene nauke i filozofiju. Bila je konsultant velikom broju internacionalnih organizacija poput Panameričke zdravstvene organizacije, Ujedinjenih nacija, itd

ovom prikazu pažnja će biti usredsređena na obnavljanje epistemoloških resursa, odnosno autorkino zalaganje za *jaku objektivnost*.

Kakva je uloga nauke u današnjem svetu i zašto se istraživanje njene istorije ne može vršiti bez svesti da je postojao, i da danas postoji kolonijalni način vladanja? Danas je jasno da je nauka ostala ispolitizovana. Kritičan odnos prema problem *science and technology* imali su feministički pokreti nadahnuti mnogobrojnim kritikama androcentrizma i evrocentrizma. Nasuprot ovim dekonstruktivistički usmerenim strujama, postoje tekovine internalističkih naučnih epistemologija. Njihovom kritikom osporavaju se tekovine o univerzalnosti i sveopštoj koristi jednolične nauke koju je stvorio Zapad, zanemarujući doprinose drugih, među kojima je bilo mnogo onih koji su trpeli kolonijalizam i na mnoge načine bili eksploatisani.

Postkunojske društvene studije naučnih projekata takođe nude internalističku epistemologiju. Usvajaju konstrukcionistički pristup, pokazuju kako nauke i njihove kulture koevoluiraju, kako na različite načine sputavaju prirodni poredak. Potpuno formirana društva konstruišu onakve predstave kakve samo njima odgovaraju. Autorka takav pristup naziva "ko-konstruktivizmom", "ko-evolucionizmom" ili čak "ko-konstitucionalizmom", naglašavajući da se mora imati na umu mehanizam promene i sistematskog traganja za znanjem.

Poreklo *postkolonijalnih studija nauke* datira od četrdesetih godina XX veka. Predmet razmatranja tih studija istovremeno je konvergirao i divergirao od predmeta razmatranja postkunojskih studija nauke i tehnologije. Savez sa feminističkim komponentama nije bio oduvek prislan, već je nailazio i na neslaganja. Naučnici iz kolonizovanih zemalja počeli

su da pišu o eksploataciji materijalnih i naučnih resursa od strane zapadnih zemalja, pritom naglašavajući i da su potencijali za razvoj uglavnom namerno uništavani kako bi kolonizatorske zemlje mogle da napreduju (Harding 2005: 18-19).

Postavlja se pitanje koje teorije znanja bi poslužile kao valjan vodič kroz svet koji je obelodanjen u navedenim studijama nauke? U ranijim teorijama isticala se mogućnost i poželjnost kulturološki neutralnih nauka. Danas ti ideali više nisu prioritetni, ali internalistička epistemološka vizija ipak i dalje zaokuplja maštu većine ljudi koji ne pripadaju ovim disciplinama. Kako bi dala odgovor na pitanje da li takvo stanje zahteva odricanje od epistemologije moderne nauke, u svojoj analizi autorka pravi pokušaj lociranja epistemološke implikacije škola studija nauke posle Drugog svetskog rata. Kaže da je od 1492. godine do Drugog svetskog rata "svet pretvaran u laboratoriju za evropske nauke". Nauku je nekada zaokupljala dilema u vezi objektivizma i relativizma. Sada je *nova objektivnost* usmerena na mnoge stare probleme, kako bi se došlo do neke koristi (Isto, 191-196).

Znamo da kriterijum za dodelu pohvala za *objektivnost* može biti politička angažovanost. "O pravom značenju objektivnosti stalno će se raspravljati, slično raspravama o socijalnoj pravdi ili hrišćanskom načinu života." Neki autori tvrde da objektivnost nekada koristi za podsticanje, a nekad za usporavanje napretka znanja, a isto bi moglo da važi i za afirmaciju relativizma. Neutralnost je katkada korišćena kao "mit, maska, štiti i mač". Hardingova želi da ponudi odgovore "pomoću onog što se može sačuvati iz ranijeg internalističkog pojma objektivnosti." Maksimalno povećanje objektivnosti ne bi trebalo uvek shvatiti kao

maksimalno povećanje neutralnosti. Želeći da uputi na slabu objektivnost, odnosno situaciji kada je neutralnost prepreka maksimiranoj objektivnosti, daje osvrt na hronološku koevoluciju modernih ideala objektivnosti. Tamo gde je opstalo traganje za istinom, ono se svelo na uske okvire, pokazalo protivrečnost savršenstva nauke kroz skromne razmere bavljenja njom u laboratoriji i iracionalnost naučne inicijative u celini (Isto, 198-200).

O politikama nauke "može se govoriti kao o podsticanju interesa i planova, vidljivih aktivnosti i programa takozvanih specijalnih grupa. Institucionalna politika može biti i represivna i neobavezna." Tridesetih i četrdesetih godina dvadesetog veka istorija beleži utemeljenje diktatorske nauke "na firerovskom principu". Pravila takve nauke ne podrazumevaju mogućnost debate, niti politizaciju problema, znanje se uglavnom usvaja pasivno, bez kritičke distance. Svima nam je poznata fatalnost takvih navika.

U situacijama kada društveni odnosi pomažu da se konstituišu naučni projekti, *ideal neutralnosti* ne pruža otpor proizvodnji sistematskih iskrivljenih rezultata istraživanja. Ideal neutralnosti nije tada samo beskoristan – on postaje deo problema. Objektivizam često daje legitimitet eksplataciji. Objašnjenja moderne nauke nisu uvek delotvorna za sve projekte, poput onih za održavanje ekološke ravnoteže, sprečavanje hroničnih telesnih oboljenja, itd. Funkcionalnost nije garancija kulturne neutralnosti, niti pozivanje na kulturnu neutralnost uvek prati nauke i tehnologije koje najbolje funkcionišu. "Veoma je važno razdvojiti cilj postizanja maksimalne objektivnosti od zahteva za neutralnost da bi se utvrdile vrednosti i interesi koji limitiraju znanje, a pre svega konstituišu projekte" (Isto, 204-206).

Što se tiče metoda *objektivnost veza na za neutralnost* koji zahteva operacio-

nalizovanje neutralnosti, nije mnogo koristan zbog toga što je preusko konceptualizovan. Najviše čemu nauka može da se nada jesu rezultati koji su konzistentni sa prirodom, a ne isključivo koherentni, što je bio pogrešan cilj objektivista. *Nacionalna akademija SAD* danas smatra da značenje pojma istraživanja treba da se proširi izvan uobičajenog pod kojim se podrazumeva tehnika, i da obuhvati mišljenje koje naučnici daju o interpretaciji ili pouzdanosti podataka. Metodi maksimiranja objektivizma nemaju načina da otkriju vrednosti, interese, diskurzivne resurse i načine organizovanja proizvodnje znanja koji prvo konstituišu naučne probleme, a zatim odabiraju hipoteze koje će proveriti i plan istraživanja. Zajednica laboratorije može se posmatrati kao i ostale kulturne zajednice. Ako jedna takva zajednica radi shodno zajedničkim načelima, da li će se onda kritički postaviti prema svojim rezultatima? Feministi, kritičari, ostali društveni teoretičari doprineli su tim kritičkim preispitivanjima (Isto, 207-8).

Ovo su bili neki izvodi o slaboj objektivnosti i o manama ideala neutralnosti u naučnom metodu, postupku istraživanja kada stoji na putu maksimiranoj objektivnosti. Izvanredne argumente kako protiv objektivizma tako i u prilog relativizma ili subjektivizma izneli su oni koji se okreću ovakvoj strategiji koja postavlja pitanje da li su relativizam i moralne opomene jedine alternative. Slabost ovakve tvrdnje autorka vidi u tome da je termin relativizam/subjektivizam slab u paru objektivno/relativno. Gde bi se onda mogao pronaći metod maksimiranja objektivnosti koji ima resurse da pronađe vrednosti, interese, diskurse i načine proizvodnje znanja i da otkrije razliku između onih kulturoloških elemenata koji proširuju i onih koji smanjuju prikladnost naših objašnjavanja prirode i dru-

štvenih odnosa. Žene, kao primer marginalizovane grupe, za koje se kaže da pojmovi kao što su objektivnost, racionalnost ili valjan metod zavise od maksimalne neutralnosti. Feminizam može predstavljati jednu od alternativa. Da li onda žene mogu biti objektivne? Za pripadnike nekih rasa, klasa, etniciteta i rodova tvrdi se da su sposobni da budu objektivniji od ostalih. U prednosti su rezultati istraživanja koja obavljaju muškarci, što je pogrešna praksa. Dok god se objektivnost bude poistovećivala sa neutralnošću izgleda da žene neće biti smatrane objektivnima (Isto, 210-12).

"Kada centralna tema javnih diskusija postane izražavanje sumnje u zapadnjačke standarde objektivnosti, onda je i razboritost ideala muškosti skrivena meta sumnji." Relativizam i subjektivizam nikada neće postići univerzalnu primenu, oni nose drevna značenja nemaskuliniteti i neevropskog, oni nisu "idealno ljudski". "Izbor za slabu objektivnost i njen ideal neutralnosti, ili, na drugoj strani za subjektivizam/relativizam, izgleda se ne dobija ništa." Objektivnost bez neutralnosti može da razori rodne i kulturne dimenzije i odnose moći koji uporno prožimaju diskurs slabe objektivnosti (Isto, 214-5).

Sandra Harding kaže da svaka zasebna vrsta metoda omogućava istraživaču da na različite načine stupa u interakciju sa svetom i da tako ima priliku da spozna njegova različita obeležja. Različiti resursi za proizvodnju znanja nastaju u različitim kulturama i različitim političkim procesima. Početna misao sa takvih stajališta omogućila je postkolonijalnim i feminističkim studijama nauka da otkriju neka obeležja vladajućih konceptualnih okvira moderne nauke, koje je inače teško videti. Tako nešto nije uspeo čak ni postkunojskim studijama nauke, jer se u njima ne govori o evrocentризmu i androcentризmu. Da li smo onda utvrdili razli-

ku između vrednosti i interesa koji po-
spešuju i onih koji sprečavaju napredak
znanja? Hronološki kroz kulture možemo
da vidimo koje su promene društvene
klime omogućile da se u obrascima zna-
nja otkriju iskrivljujući društveni ele-
menti jedne kulture. Jasno je da je odno-
se između ekspanzije znanja i ekspanzije
demokratije potrebno temeljnije istražiti.
Neka pitanja nikada neće dobiti odgovor
– bar ne onakav kakav očekujemo. Veli-
ka moć "slabe objektivnosti" upravo je
bila njena samoselektivna funkcional-
nost. Funkcionalni model nauka i priča o
njima mogu se shvatiti ako se s njima u
vezi postavljaju samo pitanja koja su od-
brile internalističke epistemologije. Pro-
jekat "jake objektivnosti" deo je pokuša-
ja da se moderne nauke dovedu do toga
da ih shvatimo kao i svaku drugu dru-
štvenu instituciju (Isto, 216-19).

Nauka uvek nudi nešto više od istine.
Otvorenost za kritiku upravo je ono što
je naučne tvrdnje razlikovalo od politič-
kih dogmi. U najboljem slučaju empirij-
sko iskustvo je moglo da pokaže samo da
je manje pogrešno od njenih poznatih
konkurenata. Poperova deduktivistička
logika i celokupno logičko-pozitivističko
fokusiranje na verovatnost zavisilo je od
pretpostavke da li istina i dalje može da
funkcioniše sve dok je god moguća apso-

lutna neistinitost. Tomas Kun pisao je
kako je razumno zadržati tek stvorene te-
orije uprkos povremenim, katkad i če-
stim krivotvorenim zapažanjima, sve dok
se ne razviju žilaviji načini pokazivanja
sopstvene empirijske aktivnosti. Odusta-
janje od pozivanja na pouzdanost naših
postulata znanja ne obavezuje na relativiz-
zam. Naučne tvrdnje uvek će proizvoditi
tvrdnje koje su manje lažne. Dosezanje
istine označilo bi ne samo kraj nauke,
već i kraj istorije (Isto, 220-2).

Ovaj prikaz imao je za cilj da oslika
mehanizam proizvodjenja nejednakosti,
dovođenja slabijih u još teži položaj. O
značaju postkunoovskih, postkolonijalnih
i feminističkih studija nauke treba razmi-
šljati kao o valjanosti borbe protiv evro-
centrizma, prividne neutralnosti, andro-
centrizma. Glavna pouka bi trebalo da
osvetli današnji Treći svet, zemlje neka-
dašnjih kolonija, kako bi se razmišljalo o
tome da li se kolonijalizam danas spro-
vodi drugačijim sredstvima. Ako je to
globalizacija, krenimo onda u njeno
osporavanje. I potrudimo se da nauka bu-
de multikulturalna kako bi svima koristi-
la i kako bi se svima zaslužnima za njen
napredak priznavale zasluge.

Čedomir Savković